

PALEO- AKTUEEL

5

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1994, Archeologisch Centrum Groningen, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: opgraving te Noordbarge met de plattegrond van een boerderij uit het eind van de ijzertijd

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: ACG, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0420 0

PALEO-AKTUEEL

5

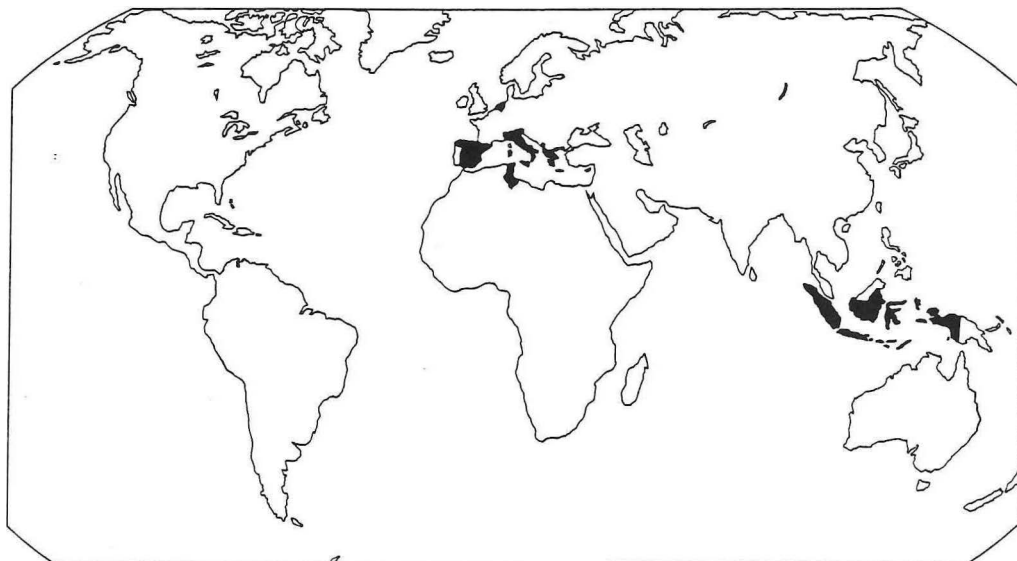
redactie

Mette Bierma
Otto H. Harsema

Archeologisch Centrum

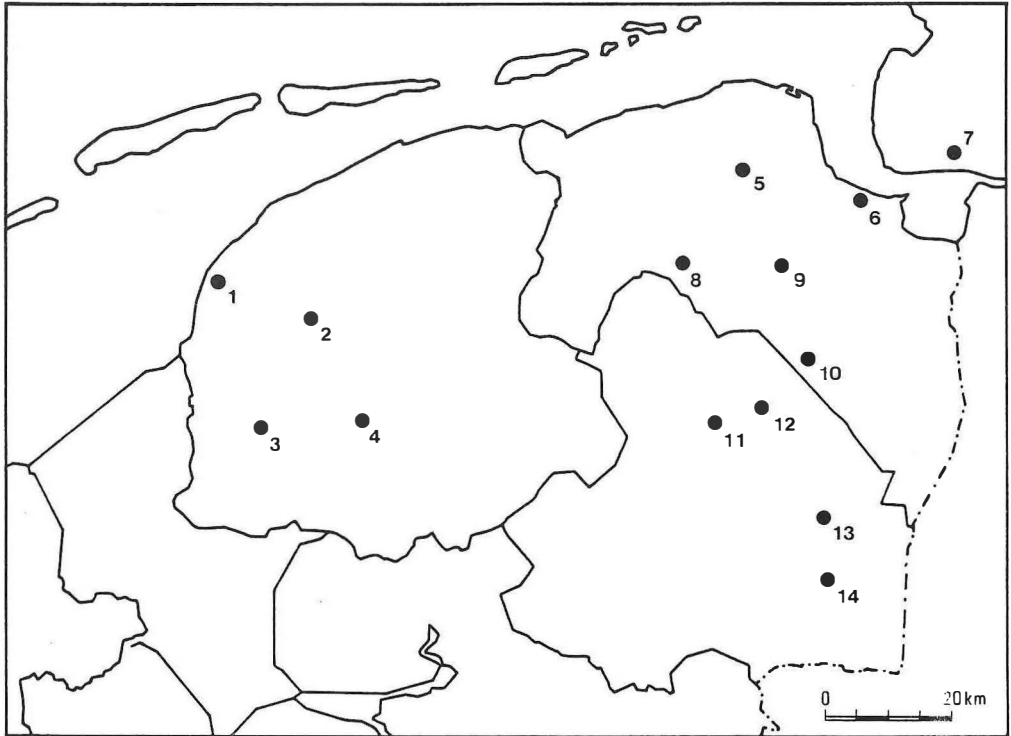
Groningen, 1994

In deze aflevering: Albanië, Duitsland, Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland, Spanje en Tunesië.

In deze aflevering uit Noord-Nederland en Noord-Duitsland:

1. Wijnaldum; 2. Lions; 3. Oudega; 4. Akmarijp; 5. Westeremden; 6. Heveskes; 7. Emden;
8. Groningen; 9. Slochteen; 10. Wildervank; 11. Ballo; 12. Gieten; 13. Exlo; 14. Noordbarge.

INHOUD

J.R. BEUKER & M.J.L.Th. NIEKUS Het midden-paleolithicum van Noord-Nederland	9
R.H.P. LUTGERINK Warme ijstijden ?!	11
G.-J. BARTSTRA Postmodern naar Pompanua	14
M.J.L.Th. NIEKUS & D. STAPERT Een vindplaats van de overgang laat-paleolithicum/mesolithicum bij Oudega (Fr.)	17
G.R. BOEKSCHOTEN & D. STAPERT 'Rings & sectors': een computerprogramma voor ruimtelijke analyse	22
G.L.G.A. KORTEKAAS & M.J.L.Th. NIEKUS Een vindplaats uit het vroegere mesolithicum in de Hooilandspolder, gemeente Slochteren (Gr.)	27
S. BOTTEMA & H.R. REINDERS Door het land der Skipetaren	32
R. BAKKER Het Gietsenveentje, gemeente Gieten (Dr.): unicum of probleemgeval?	35
J.N. LANTING Het na-onderzoek van het vernielde hunebed D31 ^a bij Exlo (Dr.)	39
J.J. HEKMAN Nieuw archeologisch onderzoek op Syros (Griekenland)	43
JOSE LUIS SANZ BRETÓN & J. SCHELVIS De mijten (acari) uit Peñalosa en Cerro de la Cruz (Spanje) en Halos (Griekenland)	47
M. MAASKANT-KLEIBRINK Een voorlopig verslag van de opgravingen op de 'Timpone della Motta', Francavilla Marittima, Calabrië	50

B.J. HAAGSMA & P. ATTEMA Het <i>Casa di Angelina</i> , een traditionele boerderij bij de opgraving te Francavilla Marittima (Calabrië, Italië)	55
J. BOUMA & W. PRUMMEL Potten en botten: offergebruiken in Midden-Italië	60
Y. DIJKSTRA De opgravingscampagne 1993 in Hellenistisch Halos	65
O.H. HARSEMA Zes dagen in juni op de es van Noordbarge (Dr.)	69
G.J. DE LANGEN, T. PERGER, W. PRUMMEL, J. SCHELVIS, E. TAAYKE, J. WILLEMSSEN & M. WISPELWEY Een korte verkenning te Bolland bij Lions (Fr.)	74
J. FEYE Uzita, een Romeins stadje (Tunesië)	80
A.T. CLASON & E. KNOL Het ongehoorde rund in de Nederlandse kuststreken	85
D.L. BEKKER Faunafragmenten van twee terpjes nabij Emden (Duitsland)	89
E. TAAYKE De Groningse tongval anno 94	93
Y. SABLEROLLES De glasvondsten van Wijnaldum (Fr.)	97
G.J. DE LANGEN, J. ORBONS, T. PERGER, J. VAN DER VAART & M. WISPELWEY Onderzoek naar de kerk op 't Olthof van Akmarijp (Fr.)	102
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Bewoningssporen langs de Zeemsloot bij Westeremden, gemeente Loppersum (Gr.)	107
H.T. WATERBOLK In de ban van Banlo	110
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER Een onbekend steenhuis te Heveskes (Gr.)	115

A. JAGER	
Middeleeuwse adelshuizen in Friesland	120
P. BAKS	
De citadel van de hertog van Alva in de stad Groningen, 1569-1577	125
B. HAVINGA & A. UFKES	
De opgraving aan de Reitemakersrijge te Groningen	130
A.F.L. VAN HOLK	
Vergelijking van de archeologische inventaris van de Groninger tjalk ‘De Zeehond’ met schriftelijke scheepsinventarissen uit het einde van de 19e eeuw	134
P.B. KOOI	
Een brief met gevolgen	139
D.C. BRINKHUIZEN	
Het dieet van de otter (<i>Lutra lutra</i>) in twee voormalige ottergebieden in Friesland	143
S. BOTTEMA	
Het lam gods is een Fries melkschaap	148
P. CLEVERINGA, A. BOSCH, S. BOTTEMA, R. CAPPERS & H.A. GROENENDIJK	
De moeraskalk van Wildervank (Gr.)	151

DOOR HET LAND DER SKIPETAREN

Sytze Bottema en Reinder Reinders

In juli 1993 brachten wij op uitnodiging van Karl Petruso (Texas University) en Muzaffer Korkuti (Academie van Wetenschappen, Archeologisch Instituut, Tirana) een bezoek aan Zuid-Albanië. Zij graven bij Konispol (fig. 1) een grot op, waarin diverse prehistorische perioden vertegenwoordigd zijn; als oudste worden er neolithische resten aangetroffen. Wij zullen vegetatie- en klimaats-historisch onderzoek verrichten als aanvulling op het archeologisch onderzoek.

De tocht gaat vanaf Reinders' opgraving in Halos (Almirós, Thessalië) via Ioannina naar Kakavia, waar het Gronings opgravingsteam (S. Heijmans, Y. Dijkstra en B. Yates) ons bij de grens afzet. De grenspost is grimmig, zoals je op de Balkan kunt verwachten; we wachten in spanning af of we zonder problemen met alle boorapparatuur de grens over komen. Na lang wachten, controleren, wachten, het betalen van de visa en het opnieuw controleren, rijden we Albanië binnen. Het vervoermiddel is een verlengde bestelwagen met enige zitplaatsen, geschikt voor een multifunctionele inzet, zoals begrafenissen, trouwerijen en het transport van goederen, dieren en veel mensen. Op plezierige wijze bereiken we na een tocht van drie uur over goeddeels onverharde wegen Konispol: ca. 600 huizen die zeer verspreid tegen de berghellingen liggen. We worden voor een periode van tien dagen gehuisvest in de forse ruimte van de vroegere middelbare school, waarschijnlijk ooit de woning van een grondbezitter. Het communaal landbouwbezit ligt onbeheerd en braak door de verandering van het politiek systeem. De olijfgaarden en de wijngaarden worden door kleine, goed uitzierende kudden begraaasd, met dodelijk gevolg voor de druiven.

De grot, het doel van onderzoek, bevindt zich op ca. 400 m hoogte op de berghelling.

Na een tocht van ongeveer 50 minuten klauteren bereiken we de opgraving, die technisch wordt uitgevoerd door vijf Albanese meisjes in hun zondagse kleren met fleurige rode strikken in het haar. Zij worden aangevoerd door een oude tanige muilezeldrijver. Het tekenwerk wordt verzorgd door Ilir Zaloshna, die ook het Albanese 500 lek-biljet heeft ontworpen. In Albanië wordt geld altijd in een prop gegeven, het land kent geen portefeuilles.

In januari 1806 bereisde William Martin Leake (1967) het gebied tussen Konispol en Butrint. Zijn beschrijving laat zien, dat het landschap er toen beduidend anders uitzag. Het dal vertoonde de betrekkelijk recent verdwenen visrijke meren en de hellingen, vooral aan de oostzijde, droegen waardevol hout. Zowel de Venetianen als de Fransen hebben de bossen geëxploiteerd, onder meer voor scheepsbouw. De moerasbossen langs het grote meer in de vlakte herbergden bijzonder veel wilde varkens, vooral op het schiereiland van Butrint. Bovendien zat het gebied vol met jakhalzen, die 's nachts een hels lawaai maakten alsof je in Palestina was. Talrijk waren de houtsnippen op de trek en het meer lag vol met eenden.

Het boren vindt plaats in een dal, dat zich van Konispol naar Butrint uitstrekt. Dit dal wordt door een ca. 400 m hoge bergrug gescheiden van de doorvaart naar Korfu. Bij Butrint heeft de vallei verbinding met de zee en stroomt zout water naar de landinwaarts gelegen lagune van Butrint. De rivier Pavel, die voor een groot deel door de vallei loopt, stroomt ook bij Butrint in zee.

Het boorwerk is inspannend en neemt vaak de hele dag - van 's ochtends 7 uur tot 's avonds 9 uur - in beslag. Toch is er soms gelegenheid voor een ontmoeting met de plaatselijke bevolking. Zuid-Albanië

toont nog de bekende lappendeken van de Balkan, waaraan thans in veel landen een einde komt. Zo wonen in Butrint 600 families, uitsluitend moslims, maar een moskee hebben we niet gezien. In het armoedige dorp Shkallë loopt de weg tussen en over de mest- en afvalhopen en wemelt het van de varkens; nu niet direct iets voor moslims, hoewel de Hoxa-regering het houden van varkens en het eten van varkensvlees propageerde. Tot onze verbazing blijken de inwoners van Shkallë allen Vlachen te zijn, semi-nomadische herders die nu een vaste woonplaats hebben. Grieken, noord-Ipiroten, wonen samen met moslims in Cifliku, kennelijk een voormalig Turks landgoed. De orthodoxe kerk is pas gewit en de deur is vernieuwd. Op uitnodiging van een moslim wordt zijn huis bekeken, blootsvoets. De discussie die volgt over de politieke situatie is plezierig en laat zien dat het dorp tot op zekere hoogte welvarend is en al weer akkers bewerkt. De situatie is ontspannen. Opmerkelijk is het grote aantal moslims dat de Griekse taal beheerst. De bevolking - ook de orthodox-Griekse - blijkt in dit stadium meer gebaat te zijn bij een herstel van de economie dan bij politieke claims.

Het vegetatiehistorisch/palynologisch onderzoek in Albanië sluit in Griekenland aan bij dat wat geleid heeft tot onze diagrammen van Ioannina en bij het onderzoek naar de huidige stuifmeelregen in het gebied tussen Ioannina en Igumenitsa. In het Griekse deel draagt de vegetatie een sterk Mediterraan karakter, aan de Albaneze zijde zijn de hellingen vrijwel van hun vegetatie ontdaan. De kalkhellingen met zuidwest-expositie laten voornamelijk grijsviltige *Phlomis fruticosa* en door de geiten tot Bonzai gedeformeerde wilde peren zien. De noordkant van de lage bergen, tegen de engte van Korfu, vertoont resten van begroeiing van *Carpinus orientalis* (een haagbeuk-soort), *Quercus trojana* (Trojaanse eik), *Celtis* (netelboom) en *Hedera helix* (klimop).

In de vallei tussen Konispol en het gehucht Cukë, even voorbij de overblijfselen

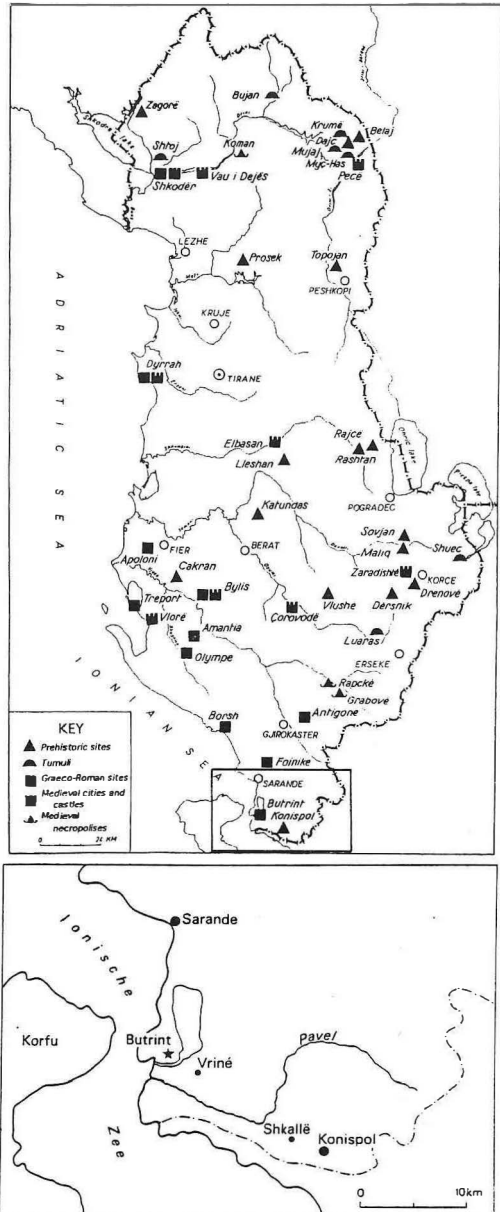

Fig. 1. Albanië met detailkaart van Zuid-Albanië.

van Butrint, boren we een raai van Shkallë via Vrinë naar Cukë. De afzettingen variëren van klei in diverse stadia van oxydatie tot veen, hout en zand met kokkelschelpen. De laatste tonen de invloed van de Mid-

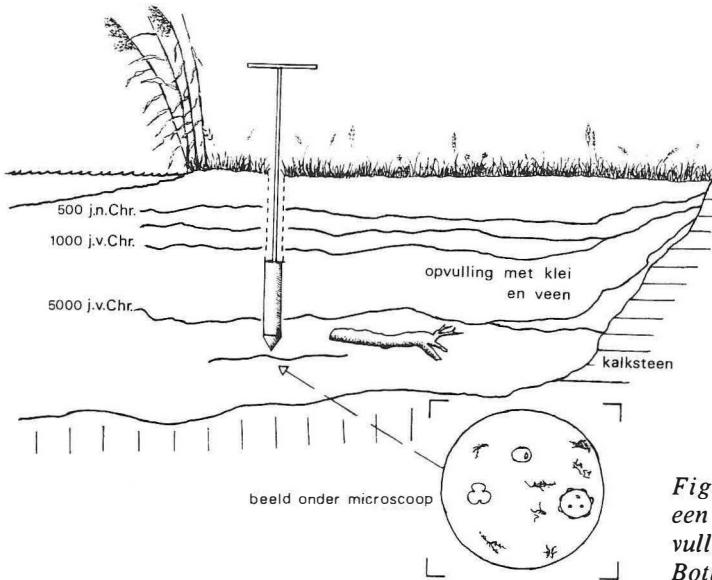

Fig. 2. Schematisch beeld van een pollenboring in een dalopvulling in Albanië (tek. Fionna Bottema).

dellandse Zee in het dal. De sedimenten zullen hoogstens teruggaan tot het einde van de zeespiegelrijzing, zo'n 8-10.000 jaar geleden.

Zeer voorlopige resultaten bevestigen de indruk van de bosrestanten. Er was geen Mediterrane vegetatie van altijdgroene struiken en bomen, maar een loofbos met veel klimop en daarbij eiken, iepen, haagbeuken en wilde druiven met elzen langs de moerassen.

Summary

Palynological investigations were started in southern Albania in connection with the Konispol cave excavations under the direction of Karl Petruso (Texas University) and Muzaffer Korkuti (Archaeological Institute, Tirana). Forest remnants and preliminary analysis of samples from Cukë near Butrint point to deciduous forest of Central European character in an area that today is almost devoid of vegetation.

Literatuur

- Leake, W.R., 1967. *Travels in Northern Greece*, in four volumes. With 3 facsimiles of the original drawings by Leake. Adolf A. Hakkert. Amsterdam (repr. of the ed. London 1835).
- May, K., 1962. *Door het land der Skipetaren*. Utrecht/Antwerpen.